

## Coğrafya Terimine Etimolojik Bir Yaklaşım Ve Ötesi

Yrd.Doç.Dr. Tunçay ÖZDEMİR\*

### Özet

Coğrafya bilimi, konusu, sınırları ve yöntemiyle ilgili olarak çağımızın en çok tartışılan konulardan biridir.

Memleketimizde "coğrafya" teriminin nasıl algılandığı, neyi ifade ettiği gibi bazı kavram sorunları yaşanmaktadır.

Türk coğrafyası, yaşadığı sorunlar ile kendisine yöneltilen temelsiz ve eksik bakış açılarından sıyrılmak için çok ciddi bir "zihniyet yenilenmesi gereği" ile karşı karşıyadır.

Bu gereklilik herşeyden önce "Coğrafya" teriminden başlamalıdır

### Abstract

The methods and limits of geography are amongst the most discussed subjects of this century.

In our country there are many problems concerning the term "geography".

These days, many accusations, which are inidentificient and without any basis, are directed at Turkish geography. In order to solve the current living problems, a change of mentality is necessary.

First of all this change should begin with the understanding of the term "geography".

---

\* \* Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü Öğretim Üyesi.

## Giriş

Mekâna ait ilişkiler zincirini kuran bir sentez bilimi olarak tanımlanması mümkün olan coğrafya, hemen her coğrafya eserinin ilk sayfalarında ne olduğu açıklanmaya çalışılmasına rağmen bugün hâlen konusu, sınırları ve yöntemiyle gerek Türkiye'de gerek dünyada çağımızın en başta gelen tartışma konularından biridir.<sup>1</sup>

Memleketimizde "coğrafya" teriminin ne anlam ifade ettiği, nasıl algılandığı ve bu terimin kullanılmasının yol açtığı sorunları tetkik amacıyla kaleme aldığımız bu makale; yaşanan sorunların "coğrafya" teriminden kaynaklandığı gibi bir hususu alışılmamış bir açıdan ele aldığı için farklı bulunacaktır. Şöyleki: Coğrafya bilimi Türkiye'de aslında bulunması gereken ve özlenen konumundan çok uzaktır. Bu da coğrafya teriminin özellikle içeriğine uygun çağrışımları bünyesinde bulundurmamasından kaynaklanmaktadır.

Türk Coğrafya dünyasında anlaşılması güç terimleri sorgulayarak bunların dilimize en uygun bir şekilde nasıl kazandırılabileceğini tetkik eden ve 1964 yılında çalışmasını yayımlayarak, güzel Türkçemize ve coğrafyamıza büyük bir eser armağan eden İZBIRAK<sup>2</sup>, artık anlaşılmaz hâle gelmiş ve işlevlerini yitirmiş bir çok terim ve eski kelimeye son verirken, attığı bu adamın eksikliklerinin zamanla tamamlanacağını belirterek tevazu gösteriyordu.

"Jeo" (ge:geo) yer ve "graphein" (açıklama) kavramlarının birleştirilmesi ile oluşmuş, tarihin en eski, en popüler ve uygulamalı bilimi olan coğrafya, günümüzden yaklaşık 2000 yıl evvel İlkçağ'da<sup>3</sup> eski Grek medeniyetinde GEOGRAPHİKA olarak ortaya çıkmıştır. Yüzyıllar sonra bilim ve coğrafya sahasındaki üstünlüğün Arap kültürüne geçmesiyle Geographika'nın "El-Coğrafiyye" olarak telaffuz edildiği ve terimin Osmanlıcaya hemen hiç değişmeden geçtiği görülür.

1915 yılında "Coğrafya dar'ül-mesaisi" adı altında bir araştırma ve yüksek eğitim merkezi olarak Dar'ül-Fünun'da yerini alan bilimin, "Coğrafiya-yı Umumi", "Coğrafiya-yı Nebâti", "Coğrafiya-yı Tabii" şeklindeki kullanımlar ile devam ettiğini ve nihayet 1933 Temmuz sonunda Darülfünun lağvedilip üniversite yeni şekliyle açılınca "Coğrafiya" teriminin imlâ şeklini değiştirerek coğrafya olduğunu görüyoruz.

<sup>1</sup> ERER, S., "Coğrafi Yöntemlerde Yeni Eğilimler ve Coğrafyanın Sınırları", İst. Üniv. Coğrafya Enst. Der. Sayı:20-21, İstanbul, 1977.

<sup>2</sup> İZBIRAK, R., "Coğrafya Terimleri Sözlüğü", Ankara, 1964.

<sup>3</sup> AKYOL, H.İ., "Umumi Coğrafya", İst. Üniv. Coğrafya Enst. Neş. No:13. s:5-29, İstanbul, 1951.

"Coğrafya teriminin" eski Yunanca kaynaklı Geographika biçiminden, Arapçaya geçerken "El-Coğrafıyye" şeklinde bir yapı değişikliğine uğraması, terimin özüne uygun olmayan bir çarpıklık getirmiştir. Bu çarpıklık bugün de sürüp

gitmektedir. Sözkonusu terimin geçen yüzlerce yıllık zaman zarfında sorgulanmadan kullanılması, yadırganmasa da, kanaatimizce hiç olmazsa Cumhuriyet döneminde veya Türkiye için pek çok olgunun değişmeye başladığı 1950'li yıllardan sonra amaç ve muhteva bakımından değerlendirilmiş olması beklenirdi. Oysaki bu beklenti gerçekleşmemiş, coğrafya terimi çarpık görünümü, bundan dolayı da özüne uygun olmayan bir içerik ve çağrışımlar silsilesi ile kullanılagelmiştir. Aslında bu durum Türk eğitim sisteminin ihtiyacı olan atılıma da uygun düşmemekteydi.

Bilindiği üzere dil ile düşünce arasında sıkı bir ilişki vardır. Doğaya yönelttiğimiz bakışa aydınlık getirmek, kullandığımız sözcük ve terimlerin içeriğini açık seçik, net ve aydınlık olmasına bağlıdır. Coğrafya teriminin bu aydınlığı taşımadığı, bunun sonucu olarakta coğrafya biliminin sınırlarının belirlenmesinde ve uygulamaya geçirilmesinde büyük bir kargaşaya tanık olmaktadır.

Bütün Cumhuriyet dönemi boyunca liselerimizde coğrafya dersleri okutulmasına rağmen bugün ne adı, ne içeriği ne de uygulamalı bir bilim olarak fonksiyonları kavranmıştır. Gerçekten de Türkiye'de geniş halk kesimleri başta olmak üzere bazı çevrelerin -ki bunlar arasında maalesef aydınlar ve devlet adamları da vardır- sandığı gibi coğrafya dağ, ırmak, şehir adları ile<sup>4</sup> birtakım başkentler veya bazı nüfus rakamlarını öğretmek amacıyla bir uğraşı alanı olarak algılanmaktadır. Kuşkusuz bu tür ansiklopedik bilgileri Coğrafya biliminin özü sanmak yüzeysel ve ilkel bir yaklaşımdır.

1987 yılına kadar eşit ağırlıklı puan olarak ifade edilen ve bir bakıma bilimin disiplinlerarası niteliğine de uygunluk gösteren puan türüne göre öğrenci kabul eden coğrafya bölümlerine bu tarihten itibaren sosyal puan türüne göre öğrenci alınması yönündeki karar ile, Cumhuriyet döneminde bir çok kez yapılan amaçsız ve temelsiz öğretim programı değişiklikleri sonucu, giderek kısırlaştırılmış bulunan coğrafya derslerinin, nihayet 1987-1988 öğretim yılında

<sup>4</sup> DOĞANAY, H., "Coğrafya ve Liselerimizde Coğrafya Eğitim Programları", Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu, Coğrafya Araştırmaları Der., C:1, s:1, sayı 87, Ankara, 1989.

uygulamaya konulan son bir değişiklik ile okullarımızdan kaldırılması<sup>5</sup> yukarıda sözü edilen yaklaşımın birer yansıması olarak görülmektedir.

Dünyamızı anlamanın ve onu "yaşanılabilir" bir mekâna dönüştürmenin biricik yolu olan coğrafya bilimi ve derslerinin kaldırılmasından gerçek zarar görecektir. Kimseler ülkesini tanıyamadığı ve bilemediği için onu sevme imkanından mahrum kalacak olan yurt gençliği ile topraklarımız memleketimiz olacaktır.

Kanaatimize göre Türk coğrafyası bugüne kadar önemsemediği ve ihmâl ederek büyüttüğü sorunlar ile kendisine yöneltilen temelsiz ve eksik bakış açılarından sıyrılmak için çok ciddi bir "zihniyet yenilenmesi gereği" ile karşı karşıyadır. Kaçınılmaz bir niteliğe bürünmüş olan bu gereklilik her şeyden önce coğrafya teriminin ne anlam taşıdığı, kökeninin ne olduğu, işlevlerinin ne olabileceği noktalarından başlamalıdır.

Ülkemizde bir çok bilim adının batı dillerinden kaynaklandığı bir gerçektir. Nitekim aşağıda örneklerle sunulan bir çok bilim adının, İngilizce veya Fransızca okunuşları esas alınarak benimsendiği görülecektir. Bu bilim dallarından sadece birinin okunuş değil de yazılışına uyulduğuna dikkat edilmelidir. (Geometry: Geometri). Bununla birlikte yine sadece bir bilim dalı için ne yazılış ne de okunuş kuralına uyulmuştur (Geography: Geographie: Coğrafya).

#### YER-DOĞA BİLİMLERİ

İngilizce	Fransızca	Türkçe Kullanılışlar
Geo-physics	Géo-physique	Jeo-Fizik
Geo-logy	Géo-logie	Jeo-loji
Geo-desy	Géo-desié	Jeo-dezi
Geo-ecology	Géo-ecologie	Jeo-ekoloji-Geo-ekoloji
Geo-morfology	Géo-morfologie	Jeo-morfoloji
Geo-metry	Géo-metrie	Geo-metri
Geo-graphy	Géo-graphie	Coğ-rafya (Jeo-Geo-grafi)

<sup>5</sup> DOĞANAY, H., a.g.e., s:8.

Örnekler çoğaltılabilir.

Geo-thermal	Géo-thermiale	Jeo-termal
Geo-syncline	Géo-synclinale	Jeo-senklinall
Geo-tectonic	Géo-tectonique	Jeo-tektonik
Geo-technics	Géo-technique	Jeo-teknik

Yukarıdaki örneklerde kolaylıkla izlenebilen kural dışı tutumun diğer bilim dallarına uygulanması halinde coğoloji, coğofizik, coğeokoloji vb. gibi gayriciddi terimlerle karşılaşırız. Oysa bir memlekette bilim adları gibi fevkalade ciddi ve önemli bir konuda anlam birliği ve bütünlüğü aramak gerekir.

Makalenizin konusunu teşkil eden değişiklik önerisi coğrafyacılarca uzun zamandır eksikliği ve sıkıntısı hissedilen bir konudur. Nitekim bu boşluğun bazı yazarlar tarafından doldurulmaya çalışıldığı izlenmektedir. Gerçekten de ERİNÇ<sup>6</sup> coğrafyayı bütün uzmanlık dalları ile birlikte bir çeşit insan ekolojisi olarak tarif edenlerden bahisle, ekolojiye coğrafi yöntemle yaklaşımın ekolojik coğrafya (kısaca ekocoğrafya) olduğunu, bazılarının da bu ismi Jeoekoloji olarak kullanmayı tercih ettiklerini belirtmektedir. Ancak bunlardan ayrı olarak TUNÇDİLEK<sup>7</sup>in de Geoekoloji terimini hem yazılış hem de okunuş olarak aynen tercih ettiğini görüyoruz. Siyasi Coğrafya yerine Jeopolitik terimin kullanılması da önerimizi destekleyen bir başka kullanıştır.

Öte yandan toplum ve insan ile ilgilenen bazı bilimlerde nasıl ki eskimiş terimler terkedilerek Sosyoloji (İçtimaiyat-Cemiyet Bilim) ve Antropoloji (Beşeriyet Bilimi) terimleri kullanılmışsa ve bu yaklaşım değişikliği söz konusu bilimlerin yöntem ve içeriğini değiştirmek anlamını taşımadıysa, coğrafyada da gerekli olan değişiklik pekâla mümkündür.

Milletçe içinde yüzdüğümüz kavram kargaşası ve buna yol açan yaklaşımlar genellikle "tercili" sorunu olarak ifade ediliyorsa da, bu durum esas itibariyle keyfiyet ve söz konusu sahada milli standartlara sahip olmayışımızın

<sup>6</sup> ERİNÇ, S., "Ekoloji'de Değişik Yaklaşımlar". İst. Üniv. Deniz Bil. ve Coğrafya Enst. Cilt: 1, sayı: 1, s: 77-90. İstanbul. 1984.

<sup>7</sup> TUNÇDİLEK, N., "Geoekoloji'ye Giriş ve Prensipleri". İst. Üniv. Deniz Bil. ve Coğrafya Enst. Basılmamış Yüksek Lisans Ders Notları. İstanbul 1987.

bir yansımasıdır. Nitekim bu durum Washington Post Gazetesi yazarlarından KRAFT tarafından bir Türkiye analizinde "...örneğin ana dillerini konuşurken hangi sözcüğü kullanıp hangisini kullanmayacaklarını önceden düşünmek zorunda kalacak kadar içinden çıkılmaz hale getirmişler"<sup>8</sup> şeklinde ifade edilmiştir.

---

<sup>8</sup> KRAFT, J., "An Analysis of Turkey", The Newyorker Dergisi. Kasım Sayısı, Newyork, 1984.

## Sonuç

Misyonunu tamamlamış bulunan ve Eski Yunanca aslının Arapça telaffuzu sonucu oluşmuş melez ve garip bir ses olan COĞ-RAF-YA terimi terkedilerek, bilimlerin bütünlüğü ve kökeni esasına da uygun olarak JEO-GRAFİ veya GEO-GRAFİ kullanılışı tercih edilmelidir.

Aynı nedenlerle "beşeri" yerine "antropo", "iktisadi" yerine "ekonomi" terimleri kullanılarak, bilimin layık olduğu ciddi ve sağlam bir anlayışa yönelinmelidir.

Böylece yıllardır gücüne ve geçmişine yakışmayan bir tarzda hareketsiz kalan coğrafya biliminin sorun olarak yaşadığı eksikliklerin hızla çözüm yoluna girmesi özüne uygun ve anlamlı bir değişiklikle kazanılacak olan JEOGRAFI veya GEOGRAFI teriminin benimsenmesiyle mümkün olabilir.

Böylece mensuplarının tümünü daha sıkı bir bağla coğrafya bilimine bağlaması muhtemel olan sözkonusu önerimiz, yetiştikleri bilimi inkara kalkışıp, onu parçalamak suretiyle özerklik kazanma çabalarına girişmiş bulunan coğrafya kökenli birkısım çevrelerin birçok sınırı aşmış bulunan bazı iddialarının<sup>9</sup> sona erdirilmesi, çoktan hak etmiş olduğu ve alt yapısı hazır olan kendi adında bir fakültenin açılması ve mesleğimizin memleketimizde prestijle birlikte anılan saygın bir statüye kavuşturulması gibi birlik gerektiren süreçler açısından olumlu bir adım olarak değerlendirilmelidir.

<sup>9</sup> TUROĞLU, H., "Mühendislik Jeomorfolojisi'nin Tanımlanması ve Metodolojisi" Türk Coğrafya Dergisi, Sayı:28, s:345-349, İst., 1993.

**Kaynaklar**

- AKYOL, H.İ. (1951) "Umumi Coğrafya" İst. Üniv. Coğr. Enst. Neş. No:13, s:5-29, İstanbul.
- DOĞANAY, H. (1989) "Coğrafya ve Liselerimizde Coğrafya Eğitimi Programları", Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu, Coğrafya Araştırmaları Der., C:1, s:1, sayı: 87, Ankara.
- DOĞANAY, H. (1993) "Coğrafya'da Metodoloji, Genel Metodlar ve Özel Öğretim Metodları" M.E.B. Yay. Öğretmen Kitapları Dizisi: 187, İstanbul.
- ERER, S. (1977) "Coğrafi Yöntemlerde Yeni Eğilimler ve Coğrafyanın Sınırları" İst. Üniv. Coğrafya Enst. Der. Sayı:20-21, İstanbul.
- TANOĞLU, A. (1964) "Coğrafya Nedir?" İst. Üniv. Coğr. Ens. Derg. Sayı: 14, İstanbul.
- TUNÇDİLEK, N. (1987) "Geokolojiye Giriş ve Prensipleri" İst. Üniv. Deniz Bil. ve Coğrafya. Ens., Basılmamış Yüksek Lisans Ders Notları, İstanbul.